

Oleg Mandić bio je markantna figura naše znanosti i prosvjete, snažna osoba koja je iza sebe ostavila vrlo vrijednu objavljenu ostavštinu. Ona je trajan svjedok velike njegove energije i želje da otkrije i rastumači novopronađen materijal, da građu obradi tako kreativno da se dobije novi prinos znanosti. Svakako, neka njegova razmišljanja teško da će naići na adekvatan uspješan odgovor, a njegovi zaključci teško da će biti oboreni. Svojim životom i djelom Oleg Mandić zaista je pridonio upotpunjavanju riznice naše znanstvene i općenito kulturne baštine, a plodovi njegova rada zasigurno će još dugo vremena poticajno djelovati na generacije koje dolaze.

Petar Strčić

GRADIŠĆANSKI HRVATI 1533—1983. — ZBRONIK RADOVA

Izdavači: Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i Centar za istraživanje migracija i narodnosti, Zagreb, 1985, 298 str.

Od kada su kulturne veze s gradišćanskim Hrvatima prije nešto više od devet godina (1976) službeno uspostavljene osnivanjem Društva za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i drugim hrvatskim narodnim manjinama u susjednim zemljama, pažljivi će analitičar, kojeg zanima hrvatska gradišćanska problematika, zamijetiti da je na polju izdavačke djelatnosti dosta učinjeno. Nekoliko institucija u SR Hrvatskoj započelo je s izradom znanstvenih projekata na temu »gradišćanski Hrvati« (JAZU, Odjel za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta, Matica iseljenika Hrvatske, Centar za istraživanje migracija i narodnosti, Arhiv Hrvatske), a sve u okvirima kulturne suradnje koja se svake godine obnavlja između vlada dviju zemalja. Nekako u skladu s tendencijom u svijetu, koja je na temelju zaoštrenih političkih i društvenih pitanja nacionalnih manjima stavila ovaj fenomen u središte znanstvenog interesa, vidimo da i u nas taj trend zanimanja nekako traje. Stoga ocjenjujemo pozitivnim svaki pokušaj znanstvenog prinosa koji osvjetljava ovaj problem. Mišljenja smo da tek ozbiljan i studiozan pristup povijesnim, jezičnim, pravnim, socijalnim i drugim pitanjima gradišćanskih Hrvata najviše može pridonijeti sagledavanju ove iznimne teme koja nas zaokuplja.

Da je problem gradišćanskih Hrvata aktualan, nije potrebno dokazivati. Oni danas žive i djeluju u uvjetima nacionalne integracije s jedne, i tendencija socijalne asimilacije s druge strane, što je realnost. U važne zadaće u cilju očuvanja identiteta svakako spada i znanstvena obrada kulturne tradicije. Zbornik »Gradišćanski Hrvati 1533—1983« upravo je takvo djelo, nastalo kao rezultat znanstvenog simpozija što je pod pokroviteljstvom RK SSRNH od 2. do 4. lipnja održan u Zagrebu u povodu obilježavanja 450. obljetnice doseljavanja Hrvata u Gradišće, to jest na područje današnje Republike Austrije. U toj istoj jubilarnoj godini sami su gradišćanski Hrvati održali »Simposion Croaticon II« u Beču, na kojemu su sudjelovali i naši

znanstvenici. Referati podnijeti na simpoziju u Zagrebu i tiskani u spomenutom zborniku, naš su prinos obilježavanju te obljetnice.

Prilozi ovoga zbornika podijeljeni su u šest tematskih skupina: povijesnu, jezičnu, dijalektološku, etnološku, sociološku i pravnu. U svakoj skupini podnesen je uvodni referat, a ukupno je objavljeno 24 referata. U najužim crtama prikazat ćemo najzanimljivije priloge.

Uvodni referat M. Valentića, iz povijesne skupine, pod naslovom *Turski ratovi i velike seobe Hrvata u XV i XVI stoljeću*, analizira selidbene smjerove u svezi s turskim ratovima na etničkom prostoru hrvatskog naroda od druge polovice XV st. do konca XVI st. Zaključivši da je najmasovniji smjer hrvatske dijaspore bio onaj prema sjeveru, zapitao se zašto je seoba u zapadnu Ugarsku i Donju Austriju, Slovačku i Moravsku bila najmasovnija? Prema autoru, za to su bila odlučujuća tri uzroka: 1. rast agrarne konjunktуре u zapadnoj Ugarskoj i Donjoj Austriji; 2. postojanje plemstva u Hrvatskoj koje ima velike posjede i u zapadnoj Ugarskoj, i 3. snažan i dugotrajan osmanlijski ciklon. Valentić ističe, da je jedno od najtežih pitanja povijesnog razvoja gradišćanskih Hrvata na koje historiografija još nije odgovorila, domicilno porijeklo stanovnika nekoliko stotina hrvatskih sela koja su se u dugačkom nizu protezala od najjužnijeg Gradišća do Dunava i Bijelih Karpata na sjever.

Nakon opisa smještaja hrvatskih naselja, autor posvećuje pažnju socijalnim značajkama razvoja gradišćanskih Hrvata u novoj domovini što je veoma dragocjeno, jer premalo se zna o socijalnoj strukturi i socijalnoj mobilnosti stanovništva u prvim desetljećima nakon doseljenja.

Referat I. Čizmića, posvećen je iseljavanju gradišćanskih Hrvata u SAD. Iseljavanje hrvatskog življa iz Gradišća dio je procesa iseljavanja koji je od druge polovice 19. stoljeća zahvatio Austro-Ugarsku Monarhiju. Ipak su postojale neke specifičnosti koje su uvjetovale masovnije iseljavanje Hrvata iz Gradišća, osobito dvadesetih godina, a to je u prvom redu kriza, politička i ekonomska u kojoj se Gradišće našlo nakon prvog svjetskog rata. Autor je opisao uvjete života hrvatskih iseljenika u SAD, ističući da je proces njihove asimilacije brži nego ostalih iseljenika zbog nepostojanja službenih kontakata.

G. i D. Karall bave se u svom referatu gradišćanskim Hrvatima u Beču i uvjetima njihova života. Od 1922, kada ih je bilo oko 1000, danas je stalno naseljenih Hrvata oko 10 tisuća. Njihova socijalna struktura bitno je izmijenjena: umjesto pomoćnih radnika i slugu koji su prevladavali dvadesetih godina, danas prevladavaju stručni radnici, činovnici, samostalni poduzetnici, akademičari, liječnici, pravnici, profesori, znanstvenici. Ističu da je svijest bečkih Hrvata najčvršća u srednjim i socijalno boljim slojevima.

Posljednji referat iz povijesne skupine je *Kolo gradišćanskoga hrvatskoga društva S. K r p a n a*. U njemu se opisuje povijest jednog đačkog društva, nastalog u periodu bujnog razvoja kulturnih institucija između dva rata. Iz njega se razvila nova generacija hrvatske inteligencije, osnovna zadaća bila je usavršavanje i njegovanje hrvatskoga jezika.

U drugoj, jezičnoj tematskoj skupini nalazimo referate A. Šojata, I. Brabeca, A. Jembriha, I. Sušića i F. Toblera.

A. Šojat referatom *Baština i suvremene potrebe gradišćansko-hrvatskoga književnog jezika* nastojao je, s jedne strane, prikazati utjecaje određenih tipova književnog jezika u Hrvatskoj na jezični izraz iseljenih podunavskih Hrvata, a s druge strane, razvoj njihove književnosti u povijesnim etapama do danas. Dakako da je najzanimljiviji opis značajki suvremenog gradišćanskohrvatskoga književnog jezika. Autor smatra da je književni jezik gradišćanskih Hrvata »sve sposobniji da ispuni potrebe suvremenog industrijskog društva i sve više dobiva karakteristike suvremenog jezičnog standarda«. Jezične mogućnosti gradišćanskohrvatskoga književnog jezika gradišćanskih Hrvata, sa svim prerogativima i funkcijama modernoga jezičnoga standarda — uvjetno rečeno — neograničene su. Međutim, stvarne mogućnosti, s obzirom na socioekonomski i politički položaj hrvatske manjine u Austriji — bitno su ograničene.

I. Brabec u raspravi *Dijakronijski pogled na gradišćanskohrvatski književni jezik* dao je nova objašnjenja o utjecaju kajkavske književnosti na jezik gradišćanskih Hrvata, pri čemu je analizirao leksik nekih izvornih tekstova. Ističe kako osim rječnika, jezik gradišćanske i kajkavske knjige spajaju i vrlo slični oblici promjenjivih riječi (zamjenica, priloga, veznika).

Usko specijalizirana tema iz jezične skupine referata je A. Jembriha u kojoj je obradio jezične osobine dviju pjesmarica čuvenog protestantskog svećenika, filologa i humaniste Grgura Mekinića Pythiraeusa (1609. i 1611.), otkrivenih slučajno u Sloveniji tek godine 1969.

Prilog poznavanju razvitka književnog jezika gradišćanskih Hrvata dao je I. Sučić, a pregled razvoja izdavačke djelatnosti i distribucije gradišćanskohrvatskih knjiga u vremenskom rasponu od dva stoljeća (tridesetih godina 18. do kraja 19. stoljeća) iznio je F. Tobler, uz napomenu da ne postoji ni kritična povijest literature, niti kritična bibliografija gradišćansko-hrvatske književnosti.

U trećoj tematskoj skupini referati su obrađivali uglavnom problematiku dijalektologije. Uvodni referat pod naslovom *Gradišćanskohrvatska jezična kodifikacija u nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatskom rječniku* podnio je B. Finka. Izdavanjem Rječnika 1982. godine (prvoga od ukupno tri dijela) pokušava se zapravo normiranjem i kodifikacijom obaviti standardizacija književnog gradišćanskohrvatskoga jezika. Autor se posebno zadržao na objašnjenju pristupa jezičnoj kodifikaciji uz analizu nekih rješenja i dilema u Rječniku.

O podrijetlu gradišćanskih kajkavaca govori referat M. Lončarića. Na temelju literature i pretežno objavljenih izvora pokušava što preciznije označiti područje u Hrvatskoj iz kojeg se iselila skupina Hrvata kajkavaca. Danas je utvrđeno da je to područje srednje Slavonije. Samo je nekoliko sela, poput Vedešina i Umoka u Mađarskoj sačuvalo u potpunosti kajkavsko narječje. Autor navodi karakteristike njihova kajkavskog govora.

M. Lukenda i M. Mamić u zajedničkom referatu analiziraju odnos gradišćanskohrvatske školske terminologije prema hrvatskoj književnoj, a V. Putanec u referatu *Romanizmi u leksiku hrvatskih dijalekata u Gradišću* obrađuje romanizme koji se nalaze u jeziku gradišćanskih Hrvata, ističući da bi se zadatak da se temeljito prouče romanizmi u Gradišću najlakše izvršio metodom lingvističke geografije.

Posljednji prilog iz ove skupine, N. Bojnicky-Vidmarović, govori o mađarskom književnom utjecaju u pjesništvu Mate Meršića-Miloradića.

Prilog V. Belaja na početku četvrte skupine raspravâ o etnologiji govori o mogućnostima etnološkog pristupa proučavanju povijesti gradišćanskih Hrvata. Autor s pravom ističe potrebu da se u multidisciplinarno istraživanje povijesti gradišćanskih Hrvata uključi i etnologija kao ravnopravna znanost koja može pridonijeti rješavanju pitanja o ishodišnim područjima u staroj domovini. Uspoređujući kulturni inventar gradišćanskih Hrvata s onim kod ostalog dijela hrvatskog naroda, mogu se uočiti podudarnosti. Na osnovu njih izvode se zaključci o tome koje su oblike precizna današnjih gradišćanskih Hrvata donijeli sa sobom iz Hrvatske. Primjere takvih karakterističnih oblika Belaj navodi u svojoj zanimljivoj raspravi.

Usmena književnost svakako je jedna od središnjih tema ukupne problematike gradišćanskih Hrvata, jer je s njom i započeo proces istraživanja naših etnologa. N. Ritig-Beljak u svom je prilogu opisala trajanje usmene književnosti u gradišćanskih Hrvata. Nakon određivanja pojma i granice etničkog identiteta, autorica izlaže osnovne povijesne procese da bi potom prešla na današnji repertoar usmene književnosti (pjesme, bajke, pripovijetke, vjerovanja, legende, zagonetke, poslovice, scenske izraze, dječje igre, brojalice). Na kraju analizira tipove višezličnih pripovjedača.

O glazbenom izražavanju gradišćanskih Hrvata prilog je dao J. Bezić. Iz obilja prikupljene građe autor je za analizu izabrao pojave prihvaćanja novih elemenata u glazbenom izražavanju gradišćanskih Hrvata kako bi upozorio na činjenicu da pojave višeslojnosti i prihvaćanja novih elemenata nisu karakteristične samo za 20. stoljeće, nego se pojavljuju u prvoj polovici 17. stoljeća.

I. Ivančan obradio je plesove i plesne običaje gradišćanskih Hrvata. Ističe da je u istraživačkom terenskom radu prikupio bogatu zbirku građe. Građa je snimljena magnetofonom i osim etnološko-folklorističkog ima i osobito dijalektološko značenje. U raspravi je opisan pojedinačno svaki ples, a za one, pronađene u najcjelovitijoj formi, izrađen je i kinetogram.

Peta tematska grupa o sociološkim problemima obuhvatila je fenomen modernih komunikacija, kulturno-prosvjetnu suradnju s gradišćanskim Hrvatima, promjene socijalne strukture i sadašnji trenutak u kulturnom stvaralaštvu gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj.

U raspravi o problemu masovnih medija u gradišćanskim Hrvata, B. Vranješ-Šoljan pokušava odgovoriti na pitanje kakvu ulogu igraju u sadašnjem trenutku novine, radio i televizija u borbi za čuvanje nacionalne osebnosti gradišćanskih Hrvata. Nakon prikaza stanja novinske djelatnosti, analizira strukture radio-emisija na hrvatskom jeziku na regionalnom radiju, napomenuvši da je emitiranje hrvatskih emisija najznačajniji dobitak na polju manjiske politike, te da bi se ta pozitivna interpretacija politike »korak po korak« trebala odvijati i na drugim područjima kulturnog života. Autorica zatim govori o mogućnostima prijema prvog programa televizije Zagreb i postavljanju regionalne tv mreže koja će zacijelo emitirati i neke emisije na hrvatskom jeziku.

U referatu A. Blaženčića *Kulturna i prosvjetna suradnja s gradišćanskim Hrvatima 1951—1971.*, opisana je suradnja Matice iseljenika s gra-

dišćanskim Hrvatima. Ova institucija je privremeno, do osnivanja Društva za suradnju s gradišćanskim Hrvatima 1976, jedina vodila kulturnu politiku s pripadnicima hrvatske manjine u Gradišću. Autor je detaljno opisao oblike te suradnje.

T. Dumančić *Promjene socijalne strukture i pomaci u bilingvizmu gradišćanskih Hrvata* razmatra odnos socijalne strukture i govora. Zahvaljujući posebnim uvjetima života, sve donedavno je kod gradišćanskih Hrvata dominirala simetrična dvojezičnost: službeni jezik njemački — u privatnom životu hrvatski. Autor opisuje uzroke koje su posljednjih desetljeća doveli do jezične asimetričnosti.

Đ. Vidmarović *Sadašnji trenutak u kulturnom stvaralaštvu gradišćanskih Hrvata u NR Mađarskoj* upozorava na oblike kulturnog stvaralaštva mađarskog dijela gradišćanskih Hrvata (rad folklornih družina, pjevačkih skupina i zborova, narodnih hrvatskih klubova, zavičajnih muzeja, pojedinaца — književnika, umjetnika i dr).

Posljednja, šesta tematska skupina s dva referata posvećuje pažnju pravnoj problematici — konkretno pravnom položaju gradišćanskih Hrvata. Prva *Međunarodni položaj gradišćanskih Hrvata u Austriji* B. Vukasa ukazuje na ukupnost međunarodnih normi koje se mogu primijeniti na gradišćanske Hrvate u Austriji, u okviru kojih Državni ugovor ima posebno mjesto. Autor upozorava da tih normi ima mnogo, međutim one ostaju nezapažene upravo zbog odredaba Državnog ugovora koje najizravnije reguliraju položaj Hrvata i Slovenaca u Gradišću, Koruškoj i Štajerskoj.

Posljednji je rad M. Domini *Geneza austrijskog Državnog ugovora s težištem razmatranja na uređenju položaja hrvatske i slovenske manjine u Austriji*. Opisuje genezu nastanka Državnog ugovora o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije iz 1955, posebno odredaba člana 7 koji izravno reguliraju položaj i prava hrvatske i slovenske manjine u Austriji. Domini zaključuje da ni Državni ugovor, ni Zakon o pravnom položaju narodnih grupa u Austriji, donesen 1976. nisu pripadnicima hrvatske i slovenske manjine u svakodnevnom životu osigurali pripadajuća prava u okviru austrijske zajednice.

Božena Vranješ-Šoljan

RADOVI ZAVODA JAZU U ZADRU, 29—30

Zadar, 1983.

Mate Suić, *Dalmaticum mare* (5—20). U darovnici Petra Krešimira u Ninu, kojom dariva samostanu sv. Krševana u Zadru otok Maun, kralj navodi da se taj otok nalazi »in nostro Dalmatico mari«. Suić govori o različitim nazivima za Jadransko more od onih koje su koristili Grci pa nadalje. Prvobitno se more zvalo mare Illyricum, pa Jonium, Adriticum, Superum i Dalmaticum. Suić navodi fragmente u kojima se ti nazivi koriste i dokazuje opravdanost posvojne zamjenice *naš* (nostrum).

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELJIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb